

PROČ PSÁT DĚJINY

Cyriľ MRÁZEK

Letos proběhl již pátý ročník literární soutěže Spolku studentů historie – FFabula, do které svá básnická, prozaická a dramatická díla nepošílají jen studentky a studenti historie, ale i široká veřejnost. Když jsme před pěti lety s *Pište dějiny* začínali, měli jsme celou řadu očekávání o počtu, formě, tématice i potenciálních autorkách a autorech příspěvků. Část z těchto ambicí se nenaplnila, ale většina naše očekávání naopak předčila, nebo i úplně převrátila.

V tomto krátkém textu proto chceme shrnout dosavadní průběh soutěže, a především některé pozoruhodné trendy, kterých jsme si při čtení zaslaných textů všimli. Minimálně z hlediska těchto amatérských textů je současné zobrazování historie v literatuře totiž v mnoha ohledech specifické. Na jedné straně se zde tak skýtá příležitost k drobné analýze, nebo alespoň zamyšlení se nad vnímáním minulosti širokou veřejností, zároveň se nám, historičkám a historikům, také nabízí možnost k přímému dialogu se zájemci o náš obor, a to prostřednictvím krásné literatury.

Jak často myslí vaše matka na Francouzskou revoluci?

SOŠKA

Stůj soško v koutě,

snad za tisíce let archeologové – najdou tě.

Duong Tung Dinh – *Epigramy 21* (2021)

Jedním z prvních a největších překvapení pro nás totiž byli právě soutěžící. Mezi přispívajícími tvoří studentstvo VŠ pravidelně výraznou menšinu, přičemž studentky a studenti historie nedominují ani této malé skupině. Zdá se, že historičkám a historikům se psát povídky a básně o vlastním předmětu studia příliš nechce. Možná je to částečně kreativním vyčerpáním z psaní odborných textů, možná zde hraje roli i přílišný studijní důraz na historickou přesnost a jistá profesionální otupělost ke krásám příběhů o minulosti, ale možná se naše kolegyně a kolegové jednoduše nechtějí účastnit poněkud triviální amatérské soutěže. My každopádně doufáme, že alespoň část z vás na konci tohoto krátkého textu přesvědčíme se příště zúčastnit také.

Jak už ale bylo naznačeno, většinu soutěžících tvoří akademičky a akademici. Velkou část příspěvků nám zasílají studující středních, ale i základních škol, píšící penzistky a penzisti a obecně pracující lidé se zájmem o historii a tvůrčí psaní. Naše soutěž také zjevně není jediná, do které některé autorky a autoři přispívají. Jak ještě uvidíme, toto demografické složení se poměrně zajímavým způsobem odráží na rozmanitosti textů, nicméně na jejich kvalitě nemá příliš vliv. V rámci anonymního hodnocení jsou ocenění stabilně rozdělena mezi studující VŠ, mladší ročníky a dospělé amatérky a amatéry.

Spíš než široké spektrum literární kvality a historické přesnosti tak stojí za

pozornost tematická rozmanitost a žánrové zpracování, s kterými se tyto zástupkyňe a zástupci široké veřejnosti obrací k historickému vyprávění. Než ale vyzdvihneme několik takových stereotypních specifik a ustálených trendů, je třeba zdůraznit, jak moc nás každý rok překvapuje kreativita značné části autorů a autorek. I my jsme se tak měli možnost poprvé dozvědět například o turbulentním politickém vývoji jihu Arabského poloostrova, o úskalí kurzů psaní na stroji nebo hned o několika významných událostech vyprávěných z pohledu kočky domácí. Obdobně se nám dostaly do rukou fejetony, pásmové epepeje, zcela abstraktní tvorba s historizujícími motivy, ale i nejedno avantgardní drama. Jedním z nejpříjemnějších překvapení také bylo, že se autorky a autoři pravidelně inspirojí námi navrženými tématy, ať už se jedná o milníky českých a světových dějin, o odborné koncepty jako například o mikrohistorii, nebo o témata se společenskou relevancí, jakými jsou například dějiny menšin.

Historický realismus

Oslavují dnešní den, tu svobodu v zabíjení, rovnost mezi sebou a bratrství ve zbrani. O to, co bude zítra, se nestarají. Ah! ça ira...

Zdena Kolářek – *ÇA IRA!* (2023)

Navzdory tomu se postupem let vyprofilovalo několik historických motivů, které se v soutěžních příspěvcích objevují téměř každoročně a některým soutěžním kategoriím zcela dominují. Pravidelně se tak setkáváme s různými pozoruhodnými „subkulturami“ zájmu o historii. Časté jsou velice detailní a popisné expozice různých vojenských operací napříč dějinami. Krom military historie se také setkáváme s něčím, co by se dalo nazvat jako (pseudo)středověká fantastika, někdy doprovázená narativním přesunem osoby vypravěče napříč časem. Mezi nejoblíbenějšími tématy v každém případě patří invaze roku 1968, poválečný odsun německého obyvatelstva a zdaleka nejčastěji holocaust.

V jistém smyslu není tento výsledek nijak neočekávaný. Tyto události současných dějin jsou v populární kultuře prezentovány jako přelomové a je jim věnována značná část veřejného, mediálního a kulturního prostoru. Na druhou stranu se ale nejedná o zdaleka jediné události, které měly podle současného populárního výkladu historie formovat dějiny. Nulová pozornost se totiž dostává ostatním velkým milníkům moderních dějin české státnosti a podobně na tom jsou i (alespoň údajně) přelomové body dějin lidstva a „evropské civilizace“. Čím to tedy je, že se autorky a autoři snaží v poměrně zdravé snaze o originalitu zprofanovaným motivům obecně vyhýbat, ale zároveň se také neustále vrací k těmto pár specifickým tématům? Při čtení jednotlivých příspěvků se zdá, že odpověď můžeme nalézt právě v jejich literárních kvalitách.

Na první pohled si můžeme všimnout, že tyto tragické narativy nejsou příliš popisné a po faktické stránce se o invazi vojsk Varšavské smlouvy, odsunu Němců

a holocaustu nedozvídáme prakticky nic. Tím stojí v kontrastu k ostatním textům z per široké veřejnosti, které jsou naopak často nabitě informacemi z politických dějin. Tyto referenční události totiž na rozdíl od jiných velkých „přelomů“ neformují kolektivní identitu jen po formální stránce. V příbězích z koncentračních táborů, transportů a okupovaného Československa se zpravidla setkáváme s poměrně komplexním (ne ale vždy příliš originálním) pojetím postav, jejich psyché a mezilidských interakcí. Subjekt naší identifikace se tak v těchto vyprávění vyrovnává se zvnitřněným historickým traumatem.

Tyto tendence vnímání moderních a současných dějin lze žánrově označit jako klasický realismus. Samotný děj je z historického hlediska strukturován nápadně strnule. Hlavní postavy se na konci svého příběhu téměř nikdy nedočkají žádného vyústění nebo proměny dějinného procesu, v kterém se ocitly. Historie se na chvíli zastaví, aby v ní individuální subjekt mohl prožít svůj vnitřní zápas. V tomto ohledu jsou postavy také pozoruhodně pasivní. Ve vývoji okolního světa nemají prakticky žádné slovo. Výmluvným příkladem tohoto fenoménu je poslední historický motiv, který se v soutěži pravidelně objevuje a kterým celý tento trend možná i začal. Francouzská revoluce není v zásadě nikdy prezentována jako komplexní změna společnosti (ať už v dobrém nebo špatném smyslu), ale téměř vždy jako příležitost k masakru a rozdrčení individuality nebezpečným vývojem dějin.

Na tomto žánrovém přístupu není nic výrazně špatného. Nápadně především je, jak moc dominuje vyprávěním o moderních a současných dějinách. Na jedné straně se můžeme dohadovat o příčinách tohoto jevu. Možná si historii představujeme až příliš „realisticky“. Je ale skutečně racionální přemýšlet nad minulostí tímto způsobem? Na druhé straně si totiž můžeme všimnout i důsledků našeho vnímání moderních dějin. Postavy, s kterými se současná společnost identifikuje, jsou tváří v tvář historickému vývoji zcela bezmocné. Vyprávíme si o izolovaných individuích, kterým jakákoliv změna světa kolem nich může přinést jen utrpení a nespravedlnost.

Revisionismus proti totalitarismu

„Ba ne, hochu,“ začal tiše František mluvit na svého zetě, „těmhle neporučíš. Těm vodka proudí v žilách namísto krve. Ti jsou horší než nacisti. Těhle si berou všechno, ale i to je jim málo.“

Pavlaína Navrátilová – *Rudoarmějci* (2023)

Asi se není příliš čemu divit. Pokud moderní dějiny v současnosti prožívají vlnu veřejného zájmu o historickou beletrii, její hlavní představitelky a představitelé se opírají právě o tuto narativní strukturu. Když v letošním roce získala Alena Machoninová se svým literárním debutem *Hella* hlavní cenu Magnesia litera, navázala ve stejné kategorii na úspěchy podobně tematicky zasazených románů Kateřiny Tučkové. Osud další autorky (tentokrát „autobiografií“) a údajné oběti totality byl dokonce letos zfilmován ve snímku *Svatá*. Nutno ale podotknout, že svou formou i kvalitou se zmíněná díla od sebe značně liší.

S podobnými příběhy se setkáváme i při čtení soutěžních příspěvků. Situace ale není zdaleka tak jednoduchá. Také amatérky a amatéři se snaží nevidět historii zcela černobíle a zjednodušeně. Téměř vždy se setkáváme se snahou nahlížet na hrdinky a hrdiny narativů moderní a současné historie s jistou dávkou kritiky a snahou o komplexní rozpracování jejich morálky a psychiky. Tento přístup se také neomezuje jen na postavy, které v příběhu hrají kladnou roli. Měli jsme tak možnost číst o mladých hrdinkách, jejichž lojalita je rozpolcená mezi romantickými a rodinnými vztahy, o volbě mezi bezpečím svých blízkých a záchraně cizího života, ale stejně tak jsme se setkali s plačícími Maratovými přáteli, sadistickým, i když kultivovaným vedoucím koncentračního tábora (s vášní pro francouzské romány a klasickou hudbu), a s několika inkarnacemi utrpení Marie Antoinetty.

Jak je nejspíš vcelku patrné, tento étos bývá velice často silně stereotypní, ale je třeba podotknout, že jde jen o jednu ze součástí uměleckého textu a že mu nelze upřít živý zájem o hlubší vhled do alespoň individuálního prožitku minulosti. O něco překvapivější ale je, že tento revisionistický náhled na historický kontext a jedinečnou perspektivu dějinných aktérů se až na úplné výjimky vztahuje pouze na pachatele zločinů nacismu a jejich oběti. Setkali jsme se tak s promyšlenými relativizacemi osudů vojáků wehrmachtu i příslušníka SA pronásledovaného zfanatizovanými partyzány. Revolucionáři, odbojáři a obecně nositelky a nositelé společenských změn jsou naopak s železnou pravidelností redukováni na bezejmenné nositele animální krutosti.

Poetika mýtu

Najednou smýkla se podkova po kluzkém žulovém kameni přikrytém tenkou vrstvou jarního bahna. – Adriane de Vriesi, vidíš? Had není třeba! Kůň se nejprve snažil vzepřít na zadní, ale nakonec spadl do strany a jezdec s ním. Jeho vznešený profil římského senátora se bořil v blátě, kterému slunce hrálo perleťovou. (...)

Kdyby mohli, červi chystajíce se na chutný pokrm, sborem by pronesli: „Ecce homo!“, ale aby se jejich pokřik nenesl ve válečných letech světem až příliš hlasitě, nešlo by v něm snad ani bojovat, vyřízl jim Bůh jazyk. (...)

Že byste ho zvedli? Nebo mu poskytli alespoň nějakou útěchu? Lžete! Nechali jsme ho tam ležet. Vždyť jde jen o člověka, pomysleli jsme si. Zvracím tak metaforu za metaforou z toho, jak málo stačí a naše lidskost je pryč. (...)

Vojtěch Kuna – *Ten dopis spalte!* (2023)

Jak už bylo ale řečeno, porota nemusí hodnotit jen různé variace zápasu liberální duše proti totalitě. I když se jedná o silně zastoupený a také strukturálně velice rigidní trend, minimálně něco přes polovinu autorek a autorů se ve své představitosti ubírá naprosto jinými směry. Velice oblíbeným stylem je tak úplný opak zaběhlého narativu moderních dějin. Příběhy situované před počátek evropské moderny (především do středověku a středomořské antiky) stojí k těm moderním v kontrastu snad dočista ve všem.

Představy autorek a autorů o starších dějinách jsou v první řadě zřídka soustředěné kolem jakýchkoli „zlomových okamžiků“ historie. Více, než o ně se opírají o známé postavy nebo trendy předmoderních kultur, náboženské války, poutě a výpravy nebo třeba spory uvnitř stavovské společnosti. Narozdíl od moderních narativů protagonistky a protagonisté těchto příběhů také málokdy podléhají psychologizaci. Většinou, podobně jako v pohádkách, pouze hrají svou vytyčenou (i když často velice komplexní) roli v epickém příběhu, na jehož konci se jim i nám dostane nějakého vyústění celého historizovaného problému zápletky.

Opět v žádném případě nejde o formální chybu. Je jen pozoruhodné, jak představy o starších dějinách zřejmě umožňují autorkám a autorům popustit uzdu fantazii a utvářet dynamičtější zápletky. Na druhé straně zde můžeme pozorovat jistý odstup až odlidštění, kdy nedochází k identifikaci s vnitřními pohnutkami postav, ani k přílišnému propojení historického vývoje se stavem současné společnosti. Středověk a antika nám tak většinou zůstávají uzavřené v neprodyšně separované minulosti mýtického času.

Tento opačný trend má ale ještě jeden pozoruhodný literární aspekt, kterým je promyšlenost, ambivalence, a dokonce humor zápletky. Často se musíme pousmát nad komickým, ale i tragickým vtípem, s kterým jsou nám prezentovány příběhy o zbabělých rytířích, opilých kněžích a dost možná falešných světcích. Pokud by vyprávění o dějinách současnosti mohlo obohatit středověký narativ svou procítěností a společenskou relevancí, můžou předmoderní příběhy zase přispět svou záhadností a kouzlem humoru tváří v tvář často kruté minulosti.

Poučení z IV. sjezdu Svazu spisovatelek a spisovatelů

Novopečený kníže pak seděl stále na stolci, schylen k pravé straně. Jako se on sesunul na bok, tak i jeho knížecí čelenka hrozila každou chvíli spadnout z jeho vpravdě pomazané hlavy. Upadl do omamného opojení, z něž během své nastávající vlády jen málokdy procitne.

Kristián Votal – *Příliš dlouhá hostina* (2022)

Navzdory všemu řečenému je ale situace velice nadějná. Většina textů, které jsme v předchozích ročnících ocenili, důmyslně kombinuje všechny zde vyzdvížené aspekty historického vyprávění a neupadá do přílišných klišé. Je tak nutné konstatovat, že veřejnost má nejen velký zájem o náš obor, ale i o kritické a poetické přemýšlení nad ním. Tato skutečnost tak alespoň částečně boří snahy některých vlivných „paměťových“ institucí popularizovat historii jejím zjednodušováním a sentimentalitou. Současné populární trendy v publikaci moderní i středověké historické fikce mají také bezesporu svůj dopad na naše představy o minulosti, soutěžící nicméně pravidelně projevují snahu tyto zaběhlé narativy totalitního utrpení a středověké pohádky překonat.

Jednou z nejpříjemnějších zkušeností pořadatelek a pořadatelů soutěže je tak závěrečné veřejné čtení, kde se setkávají jak profesionálové, studentky a studenti

historie, tak široká veřejnost napříč věkem i profesí. Jedni málokdy podléhají zjednodušenému a stereotypnímu výkladu historie a ti druzí zase, přiznejme si, dokáží k našemu oboru přistupovat s nebývalou kreativitou. Rádi bychom vás tak poprosili, abyste se na předmět vašeho studia znovu podívali jako na zdroj literární inspirace. Obohatíte tak o novou perspektivu nejenom širokou veřejnost, nejspíše se však rozšíří obzory i vám.

Mgr. Cyril Mrázek

Je doktorandem na ÚSD FF UK. Ve svém studiu se zaměřuje na středověké heretiky, beghardy. Zajímá ho způsob, jakým byl formován tento obraz vnitřního nepřítele v intelektuálních polemikách, uměleckých dílech, ale i lidovém humoru středověku.